

Warszawa, 1.08.2023 r.

Dr hab. inż. arch. Anna Majewska, prof. uczelni
Wydział Geodezji i Kartografii
Politechnika Warszawska
Pl. Politechniki 1, 00-661 Warszawa
anna.majewska@pw.edu.pl

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

mgr inż. arch. TOMASZA KROCA

pt. ZABYTKOWE PARKI MIEJSKIE WOBEC INDUSTRIALIZACJI I URBANIZACJI NA PRZYKŁADZIE OŚRODKÓW PRZEMYSŁOWYCH REGIONU ŁÓDZKIEGO

wykonanej na Wydziale Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska
Politechniki Łódzkiej

pod kierunkiem promotora dr hab. inż. arch. Bartosza Walczaka, profesora uczelni
oraz promotora pomocniczego dr inż. arch. kraj. Barbary Wycichowskiej

1. Podstawa opracowania

Niniejsza recenzja została sporządzona na podstawie:

- zlecenia prof. dr hab. inż. Dariusza Gawina, Dziekana Wydziału Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska Politechniki Łódzkiej, z dnia 27 czerwca 2023 r.,
- Ustawy z dnia 3 lipca 2018r.: *Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*,
- Ustawy z dnia 14 marca 2003r. (z późniejszymi zmianami): *o stopniach naukowych i tytułach naukowych oraz o stopniach i tytułach w zakresie sztuki*,
- Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018r. *w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora*,
- dysertacji doktorskiej mgr inż. arch. Tomasza Kroca.

2. Problematyka badań, cel, tezy i metodyka pracy

Tematem pracy doktorskiej mgr inż. arch. Tomasza Kroca jest analiza kształtowania zabytkowych parków miejskich w regionie łódzkim (ze szczególnym uwzględnieniem łódzkiego regionu przemysłowego) w kontekście procesów industrializacji i urbanizacji. Badania obejmują okres od 1815 roku, powstanie Królestwa Polskiego, do 1939 r., wybuch II wojny światowej.

Głównym celem pracy, jak napisał Autor, jest podsumowanie i usystematyzowanie stanu wiedzy na temat historycznych terenów zieleni w miastach - parków - oraz ich relacji z otoczeniem i wpływu na całe miasto, a także zdefiniowanie ich wzajemnej korelacji z procesami urbanizacyjnymi występującymi na przełomie XIX i XX wieku. Autor przeprowadził badania mające na celu rozpoznanie zasad kształtowania kompozycyjnego parków, podjął próbę autorskiej typologii tych zielonych przestrzeni w strukturze łódzkich miast, w kontekście miejskich procesów

rozwojowych. Wyszczególnione cele zostały prawidłowo i szeroko zrealizowane w kolejnych etapach rozprawy.

Przedmiotem pracy były szczegółowe badania wybranych, zabytkowych parków miejskich, w aspekcie procesów zachodzących w okresie industrializacji, na przykładzie ośrodków przemysłowych w regionie łódzkim. Wybrane tereny parkowe przeanalizowano od momentu ich powstania do czasów współczesnych, na podstawie dostępnych, archiwalnych opracowań kartograficznych i ikonograficznych.

Autor poprawnie i precyzyjnie zdefiniował podjęty w dysertacji cel pracy i problem badawczy oraz zakres badań stanowiących bazę dla przedstawionego w pracy wywodu. Rozwinięciem tematu i celów pracy są postawione przez Autora tezy podstawowa i pomocnicze. Zostały one sformułowane

w następujący sposób:

Teza podstawowa:

Industrializacja miała wpływ na powstawanie, lokalizację i sposób zagospodarowywania parków w miastach województwa łódzkiego.

Tezy pomocnicze:

1. Wspólne wzorce kulturowe oraz rozwój społeczno-gospodarczy ośrodków miejskich województwa łódzkiego stanowiły istotne determinanty decydujące o rozwiązaniach kompozycyjnych parków.
2. Zabytkowe parki miejskie powstałe w województwie łódzkim miały wpływ na ukształtowanie miasta, niezależnie od jego genezy.
3. Parki prywatne posiadały odmienny wpływ na tkankę miejską niż parki miejskie.
4. Parki miejskie wpływają na rozwój ośrodków miejskich i formę współczesnej zabudowy.
5. Istnieją określone czynniki warunkujące lokalizację i powstawanie parków w ośrodkach miejskich.
6. Historyczne parki miejskie odgrywają istotną rolę w budowaniu i podtrzymywaniu tożsamości miasta i systemu zieleni miejskiej.

Zapisy te zdaniem recenzenta należy uznać za poprawne i dobrze sformułowane. Przedstawione tezy zostały też prawidłowo udowodnione w trakcie wywodu doktorskiego.

Układ pracy jest prawidłowy. Można w niej wyróżnić pięć zasadniczych rozdziałów:

- Część wstępną, obejmującą opis tematu, założenia rozprawy i zakres przyszłych badań, podstawy teoretyczne i metodologiczne oraz słowniczek podstawowych pojęć ujętych w dysertacji;
- Omówienie problemów kształtowania i ochrony zabytkowych parków miejskich;
- Omówienie problemów rozwoju miast w kontekście urbanizacji i industrializacji w XIX i XX wieku;
- Omówienie głównych determinant rozwojowych regionu łódzkiego, delimitacja miast i zlokalizowanych w nich zabytkowych parków;
- Autorska analiza porównawcza zabytkowych parków poddanych badaniom szczegółowym.

Dysertacja zakończona jest podsumowaniem oraz wnioskami ogólnymi i szczegółowymi, a także konfrontacją tezy pracy z wynikami badań.

Podsumowując dotychczasowe rozważania należy stwierdzić, że mgr inż. arch. Tomasz Kroc w sposób poprawny sformułował temat, cele i tezy pracy, a zdefiniowane przez niego cele, dobrze określają przyjęty obszar badawczy. W swoich poszukiwaniach oparł się zarówno na badaniach literaturowych, przeprowadzonych samodzielnie studiach wybranych opracowań planistycznych, jak i na szczegółowym omówieniu zagospodarowania i uwarunkowań rozwojowych wybranych obszarów parkowych.

Zdaniem recenzenta podjęty temat kształtowania i ochrony parków miejskich jest bardzo trafny i ciekawy, zwłaszcza w aspekcie współczesnych problemów związanych ze zmianami klimatycznymi i nadmiernym „betonowaniem” przestrzeni publicznych miast. Zawarty w pracy materiał pozwala na stwierdzenie, iż Autor dobrze zna w omawianą problematykę, a praca spełnia warunki stawiane przed rozprawami doktorskimi.

3. Struktura pracy i uwagi szczegółowe do poszczególnych rozdziałów

Recenzowana praca została napisana na Wydziale Budownictwa, Architektury i Architektury i Inżynierii Środowiska Politechniki Łódzkiej pod kierunkiem promotora dr hab. inż. arch. Bartosza Walczaka, prof. uczelni. Funkcję promotora pomocniczego pełniła dr inż. arch. kraj. Barbara Wycichowska.

Praca jest obszernym studium tekstowo - rysunkowym, na które składają się 192 ponumerowane strony tekstu, druk dwustronny, oraz aneks liczący 34 załączniki, jeden załącznik, w formacie A4 lub A3, przypisany został do jednego parku. Całość złożona jest w jeden oprawiony tom o formacie A4. W dysertacji wyodrębniono 6 zasadniczych rozdziałów, a także załączniki obejmujące bibliografię, spis tabel i ilustracji. Wykaz bibliograficzny jest dość obszerny. Zawiera łącznie 124 pozycje literatury, na które składają się, monografie, rozdziały z opracowań zbiorowych oraz artykuły z czasopism, 20 pozycji zawierających akty prawne i dokumenty, a także 7 adresów stron internetowych. Większość pozycji w przedstawionej bibliografii jest ściśle związana z tematyką pracy, jest aktualna, napisana w języku polskim. Autor nie zamieścił publikacji zagranicznych, choć mogłyby być one wykorzystane na przykład w części teoretycznej.

Opracowanie graficzne dysertacji jest bogate, liczące 9 tabel i 72 ilustracje, reprezentujące plany parków i miast, opracowania kartograficzne i ikonografię, a także zdjęcia własne. Dodatkowo każdy z badanych parków jest zaprezentowany w formie graficznej, pokazującej własną inwentaryzację każdego parku i jego widok współczesny na podstawie autorskich zdjęć, patrz aneks do pracy 34 załączniki. Jest to bardzo wartościowa część dysertacji.

Struktura pracy nie budzi zastrzeżeń, jest spójna i logiczna. Poszczególne rozdziały odpowiadają kolejnym zagadnieniom.

Wstęp, stanowiący pierwszy etap pracy, jak już wspomniano, poświęcony jest zagadnieniom wprowadzającym.

Część badawczą rozpoczyna obszerny rozdział 1., który podzielony został na dwie części. Pierwsza obejmuje zagadnienia teoretyczne, opisane na podstawie bogatej analizy literatury przedmiotu, w tym ewolucję kształtowania i rolę parków miejskich, klasyfikację terenów zieleni oraz ich lokalizację w strukturze miasta. W części teoretycznej zabrakło opisu nowych tendencji kształtowania parków tzw. parków 3.0 na przykład publikacja Moniki Trojanowskiej, w których większą uwagę przykłada się do naturalnego rozwoju roślinności i ochrony ekosystemu parkowego,

a także szerszego opisu sposobów i zasad rewitalizacji historycznych założeń parkowych, które są przedmiotem dysertacji np. możliwości wprowadzania nowej infrastruktury parkowej, dobór zieleni czy nawierzchni. W podrozdziale 1.5 *Parki jako element systemów zieleni miejskiej* należałoby wzmocnić opis parku jako ogniwa zielonej infrastruktury miasta, zwrócić uwagę na jego zasięg oddziaływania, sposoby zielonych powiązań wewnętrznych poszczególnych terenów zieleni na przykład uwzględniając aleje drzew, czy zwracając uwagę na sposoby powiązań zewnętrznych z „zieloną” siecią regionalną. Istotny byłby opis podejmowanych działań, zapoczątkowany w Anglii, w okresie obejmującym zakres czasowy dysertacji, dotyczących wprowadzenia zieleni do miast i jej strukturalizacji, jak na przykład tworzenie zielonych pierścieni wokół miast oraz rozwój miast uwzględniający zielone kliny jak plany rozwoju Berlina 1910 r. czy Poznania z 1929 r.

Druga część tego rozdziału to odniesienie do kontekstu historycznego parków i ich prawnej ochrony. Autor przedstawia przegląd istniejących aktów prawnych i zagadnień dotyczących ochrony zabytków oraz ochrony przyrody w Polsce, w tym zabytkowych parków. Nie wspomniano o takiej formie ochrony jak wpis na Światową listę UNESCO (wpis Parku Mużakowskiego). Pominięto również ratyfikowane przez Polskę ustawy międzynarodowe dotyczące ochrony krajobrazu, zieleni i dziedzictwa kulturowego jak np. *Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego* (Paryż 1972), *Karta Florencka* (Florencja 1981), *Europejska konwencja krajobrazowa* (Florencja 2000), *Deklaracja z Xi'an w sprawie konserwacji otoczenia budowli, miejsc i obszarów stanowiących dziedzictwo* (Xi'an 2005). Te brakujące elementy warto uzupełnić w przypadku publikacji dysertacji.

Rozdział 2 opisuje procesy rozwoju miast od połowy XIX wieku w dobie urbanizacji i industrializacji w kontekście zmieniającej się ich struktury przestrzennej. Autor przedstawia skrótowo, adekwatnie do podjętego tematu, problemy rozwoju ludnościowego i powierzchniowego miast europejskich w wyniku rewolucji przemysłowej oraz wybrane idee urbanistyczne tego okresu między innymi utopijne idee *presocjalistów*, *garden-city*, *cit  industrielle*. W opisie tych idei wskazane byłoby nawiązanie do miejskich terenów zieleni (parków) w tych koncepcjach, należałoby zastanowić się, czy te idee były prekursorskie względem zakładanych parków i skwerów przy ośrodkach przemysłowych w Polsce, na obszarach objętych badaniami, czy raczej pierwowzorem był angielski *square* w Londynie. Zdaniem recenzenta wątek ten powinien być poruszony podczas publicznej obrony, w trakcie której należałoby rozważyć, czy przy osiedlach patronackich w Anglii, Niemczech, Francji również powstawały publiczne tereny parkowe, jeśli tak jakie one były, i czy można je porównać z projektami polskimi.

Rozdział 3, jest bardzo obszerny, liczy 79 stron, jest logicznie skonstruowany. Podzielony został na dwie części, z których pierwsza poświęcona jest rozwojowi regionu łódzkiego, jako ośrodka przemysłowego, oraz delimitacji miast i parków do badań szczegółowych. W części drugiej dokonano prezentacji wybranych miast i parków. W podrozdziale 3.4 zaprezentowaną zwięźłą, ale wyczerpującą charakterystykę poszczególnych ośrodków przemysłowych regionu łódzkiego. Warty podkreślenia jest fakt, że przy omawianiu każdego miasta, łącznie 14 ośrodków, załączono plan archiwalny z XIX lub początku XX wieku, co niewątpliwie wzbogaca pracę. Jednak, dla lepszej czytelności, zdaniem recenzenta, wskazane byłoby naniesienie na prezentowane plany orientacyjnej podziałki liniowej, ukazującej skalę miasta, a przede wszystkim zaznaczenie lokalizacji omawianych później parków, co ułatwiłoby umiejscowienie tych terenów względem innych elementów zagospodarowania. Podrozdział 3.5 to szczegółowy opis 34 wybranych parków, zilustrowany własnymi zdjęciami autora. Każdy park opisano według jednakowego schematu, podano jego uwarunkowania historyczne, obecne zagospodarowanie, formę ochrony

konserwatorskiej, stan własności. Do każdego parku przyporządkowano, w Aneksie dołączonym do pracy, kartę inwentaryzacyjną. Wszystkie parki zinwentaryzowano i przedstawiono graficznie w jednej skali, uwzględniając zachowane i nieistniejące relikty historycznej zabudowy oraz elementy kompozycji urbanistycznej, a także sytuację planistyczną dla tych obszarów. Jest to bardzo wartościowa część pracy, wykonana bardzo starannie i stanowi to ogromną pracę badawczą Autora. Zdaniem recenzenta zabrakło w tym rozdziale mapki pokazującej rozmieszczenie prezentowanych miast w regionie, jedyny taki plan, ryc. 4., znajduje się we wstępie do pracy. Zabrakło również szerszego kontekstu urbanistycznego badanych, zabytkowych parków, ich położenia względem innych ważnych elementów zagospodarowania miasta, jak na przykład rynku lokacyjnego, ważnych punktów węzłowych czy innych parków. Ważną informacją byłaby wiedza na temat, czy są to tereny odosobnione, czy stanowią one ogniwo w zielonej strukturze miasta. Można zastanowić się również nad umieszczeniem w katalogu badanych parków Parku Miejskiego w Uniejowie. Nie jest to dobrze wyjaśnione w pracy, czy jest to dawny rynek lokacyjny miasta później zazieleniony, czy dodatkowy skwer. Autor klasyfikuje ten obszar, jako „teren z odzysku”, jednak gdyby to była sukcesja zieleni na teren historycznego rynku różniłby się ten obszar od innych parków zakładanych, jako tereny rekreacyjne. Bardzo proszę o odniesienie się do tej kwestii podczas obrony, jak również ustosunkowanie się do współczesnych rewitalizacji dawnych rynków w aspekcie przywracania im historycznych funkcji.

Rozdział 4, to zasadnicza część pracy, dotyczy analizy porównawczej badanych parków miejskich oraz określenia ich relacji pomiędzy genezą powstania parku, a rozwojem ośrodka przemysłowego i całego miasta. Rozdział ten podzielono na 4 podrozdziały, z których każdy poświęcony jest innemu zagadnieniu klasyfikującemu, jak historia, lokalizacja w odniesieniu do struktury miasta, porównanie wybranych cech badanych parków. Ostatni podrozdział to podsumowanie i określenie związku powstania parku z procesami urbanizacji i industrializacji, co stanowi odpowiedź na postawioną tezę i pytania badawcze. Autor przeanalizował szczegółowo 34 plany i zagospodarowania parków pod kątem ich umiejscowienia w strukturze miasta na podstawie archiwalnych opracowań kartograficznych, jak mapy WIG z lat 1924-34 i dawne plany archiwalne, prezentując własne rysunki lokalizacji parku wraz ze strefą przemysłową. Opisy dotyczące poszczególnych obszarów są bardzo dokładne i zaopatrzone przez Autora w subiektywną i prawidłową, zdaniem recenzenta, ocenę podjętych działań. Po przeprowadzonej analizie, zestawiono tabelarycznie wszystkie parki według charakteryzujących ich cech i kryteriów między innymi lokalizacji, funkcji, elementów zagospodarowania. Dzięki tej wnikliwej pracy Autor wykazał wspólne cechy umożliwiające klasyfikację badanych obszarów oraz podział na charakterystyczne grupy. Udowodnił także korelację pomiędzy urbanizacją terenów związaną z budową zespołów zabudowy robotniczej wokół zakładów przemysłowych, a przeznaczaniem terenów pod mniejsze i większe publiczne tereny rekreacyjne dla mieszkańców w formie parków i skwerów, jako remedium na złe warunki zamieszkania.

Rozdział 5 stanowi podsumowanie dysertacji. Autor prezentuje wyniki pracy, potwierdzające osiągnięcie zamierzonych celów i realizację przyjętego planu pracy. Rozdział ten zawiera również weryfikację tez badawczych, która przeprowadzona jest prawidłowo i przekonująco.

Przedstawioną powyżej strukturę uznać należy za poprawną. W ramach dysertacji wyodrębniono zarówno część wprowadzającą i podsumowującą, omówienie kwestii teoretycznych oraz przeprowadzenie badań własnych na przykładzie wybranych parków miejskich, jakie powstawały w ośrodkach przemysłowych regionu łódzkiego, w wybranym przedziale czasowym.

Omówiono także kontekst badanych zagadnień i przeprowadzono wnikliwą analizę porównawczą wybranych obszarów, co umożliwiło wykonanie autorskiej klasyfikacji parków oraz sformułowanie prawidłowych wniosków końcowych. Na tej bazie przebadano wybrany problem naukowy oraz sformułowano szereg konkluzji go dotyczących. Można zatem uznać, że w świetle obowiązującej Ustawy omawiana praca spełnia cechy rozprawy doktorskiej.

4. Uwagi merytoryczne do zawartości pracy

Jak już wspomniano, praca mgr inż. arch. Tomasza Kroca jest dobrze skonstruowana i spójna pod względem merytorycznym, a poszczególne rozdziały, mimo pewnych braków zaznaczonych powyżej, stanowią dobrze uzupełniające się nawzajem elementy, co ważne, **Recenzent nie dostrzegł w pracy szczególnych uchybień czy elementów o charakterze dyskusyjnym.**

W uwagach szczegółowych można wspomnieć o:

- str. 14 monografie ProRevita ukazały się również pod wspólną redakcją z Marią Dankowską,
- str. 25 *przekształcenie wielko powierzchniowych obszarów w parki publiczne, np. Emscher Park w zagłębiu Ruhry* trudno porównać to przedsięwzięcie w ramach IBA Emscher Park z parkiem

w strukturze miasta. To założenie obejmuje rewitalizację wielu terenów przemysłowych, w tym obszarów zurbanizowanych, na których utworzono kilka parków jak m.in.: *Nordsternpark, Duisburg Nord Park, Castrop-Rauxel Park, Gelsenkirchen Park.*

- str. 31 Tabela 4., niejasne jest, czy to prezentowane opracowanie jest własne, czy wykonane na podstawie innych opracowań, nie zostało to jasno sprecyzowane,

- str. 52, ryc. 8., porównując dwa miasta Londyn i Łódź dobrze byłoby umieścić je w jednej skali.

5. Uwagi redakcyjne

Praca została przygotowana bardzo starannie pod względem graficznym i edytorskim, trudno znaleźć literówki, choć pojawiają się drobne błędny stylistyczne, które z pewnością zostaną poprawione przy publikacji rozprawy. Wartością dodaną tekstu pracy są liczne tabele i ilustracje, w tym opracowane przez Autora załączniki zamieszczone w Aneksie.

Nie budzi także wątpliwości warsztat naukowy. Autor w bardzo dobry, dojrzały sposób posługuje się przypisami oraz powołaniami literaturowymi.

6. Wnioski końcowe

Mgr inż. arch. Tomasz Kroc w przedstawionej pracy zrealizował zamierzone cele oraz udowodnił postawioną tezę badawczą, tym samym, niezależnie od zgłoszonych w recenzji uwag, w mojej opinii **przedmiotowa dysertacja spełnia kryteria stawiane przed rozprawami doktorskimi.**

Autor rozwiązuje postawiony problem badawczy, wykazując się przy tym ogólną wiedzą teoretyczną w wybranej dyscyplinie Architektura i Urbanistyka.

Na tej podstawie stawiam wniosek o **przyjęcie recenzowanej pracy, jako rozprawy doktorskiej i dopuszczenie jej do publicznej obrony.**

dr hab. inż. arch. Anna Majewska, prof. uczelni